

TARİHSEL GERÇEKLIK IŞIĞINDA TÜRKİYE’NİN TRANSKAFKASYA POLİTİKASI*

Levent ÜNAL**

ÖZ

Transkafkasya (Güney Kafkasya), Sovyetler Birliği’nin dağılmasından itibaren hep sorunlu bir bölge olarak süre gelmiştir. Bu denli sorunlu olmasının dâhili ve harici sebepleri vardır. Dâhili sebepleri; bölgenin çok parçalı ve iç içe geçmiş demografik yapısı ile ortaya çıkan üç yeni devletin aralarındaki toprak sorunlarıdır. Harici sebepler; bölgenin her alanda sahip olduğu potansiyel ile küresel ve bölgesel güçler için cazibe merkezi olması ile Rusya’nın hayati çıkarları bakımından bölgeyi kontrol etme zorunluluğunu duymasındır. Bu makalede, Güney Kafkasya’nın çatışma potansiyeli barındıran yapısının ve Rusya faktörünün dikkate alınarak bölgede istikrarın kalıcı hale getirilmesi ve ortaya çıkan fırsatların bölgenin refahını artırma yönünde kullanılmasına ilişkin Türkiye’nin özellikle kısa ve orta vadede yürütmesi gereken politikalar tarihsel gerçeklik ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Transkafkasya (Güney Kafkasya), Türkiye-Rusya, Bölgesel Politikalar, Bölgesel İşbirliği, Enerji Koridorları.

TURKEY’S TRANSCAUCASIAN POLICY IN THE LIGHT OF HISTORICAL REALITY

ABSTRACT

Transcaucasia (South Caucasus) has always been a chaotic region since the collapse of the Soviet Union. There are internal and external reasons for this status. As for the internal factors, a multi-fragmented and intertwined demographic structure in the region and border conflicts between the three new states can be considered. As regards the external reasons, Russia is concerned with the control over the region since it attains the potential to be a center of interest for global and regional powers with its importance in various respects. In this article, short and long term policies to achieve ultimate stability and welfare in the region that Turkey particularly should execute will be evaluated with reference to historical facts and considering the southern Caucasian conflict and its chaotic structure as well as the influence of Russia over the region.

Keywords: Transcaucasia (South Caucasus), Turkey-Russia, Regional Policy, Regional Cooperation, Energy Corridors.

* *Gönderim tarihi: 18.04.2018. Kabul tarihi: 11.12.2018.*

** *Öğr. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi, ANKARA. unallevent11@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4023-7064.*

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Transkafkasya (Güney Kafkasya) bir yandan büyük enerji oyununun yeni alanı, diğer yandan ise etnik çatışmalar coğrafyası haline gelmiştir. Kafkasya'nın etnik sorunları (çatışmaları) bölgenin riskli coğrafya olarak algılanmasına, Hazar çevresindeki doğal kaynaklar ise fırsat alanı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.¹ Bölgesel sorunların kaynağını da bu durum teşkil etmektedir. Fırsat olanakları bölgenin taşıdığı riskleri daha da arttırmaktadır.

Transkafkasya'nın kendi bünyesinde içselleştirmiş olduğu ve çözülmesi güç toprak tabanlı, siyasal ve etno-kültürel problemlerin yanı sıra uluslararası sistemin işleyişini kontrol etmek isteyen küresel ve bölgesel aktörlerin mücadelesinde yer alması çatışma unsurunu güçlendiren ve bölge ülkelerini sistemik kamplaşmalara iten önemli bir husus olarak görülmektedir.²

Kafkasya'da mevcut üç ülkenin her biri değişik özellikleri ile öne çıkmaktadır. Gürcistan coğrafi konumu, Azerbaycan ekonomik potansiyeli, doğal zenginlikleri ve nüfusunun büyüklüğü sebebiyle, Ermenistan ise Rusya ile sağladığı askeri işbirliği ve bölgede oynadığı çözülme rolü sebebiyle stratejik önem arz etmektedirler.³ Dolayısıyla bölgeye yönelik tüm yaklaşımlarda ve strateji belirlerken devletlerin bu özelliklerinin dikkate alınmasında fayda vardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, bu ülkeden ayrılan Türk Cumhuriyetleri'ne yönelik ilgisini arttıran Türkiye, Transkafkasya'yı Orta Asya'yı da kapsayan geniş bir coğrafyaya açılım kapısı olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda da özellikle Azerbaycan ile ilişkilerine özel önem atfetmiştir. Bunun sonucunda Azerbaycan ile kurulan etno-kültürel, dilsel ve tarihsel ortaklık, bu ülkenin sosyo-ekonomik gelişimine hizmet edip Azerbaycan'ın parlayan bir yıldız haline gelmesini sağlarken⁴ buradan gelen petrol ve doğalgaz rezervleri hem Türkiye'nin hem de AB'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamıştır.⁵

Kafkasya'nın Jeopolitiği

Kafkasya adını Karadeniz ile Hazar Denizi arasında Doğu-Batı paralelinde uzanan ve yüksekliği orta kısımlarında beş bin metreyi aşan sıradağlardan almaktadır.⁶ Kafkas adı ilk defa eski Yunan yazarı Aiskhylos'un eserinde "Caucasus Dağı" olarak kullanılmıştır. Avrupa'da Rönesans'tan sonra bu coğr-

¹ Araz Aslanlı-İlham Hasanov, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Enerji İlişkileri ve Bölgesel İstikrara Etkisi", *V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara 2014, s. 121.

² Göktürk Tüysüzoğlu, "Yumuşak Güç Kuramı Bağlamında Türkiye'nin Güney Kafkasya Stratejisi", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 364.

³ Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sakarya 2010, s.1.

⁴ Reha Yılmaz, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem", *Bilge Strateji*, C: 2, S: 2, İstanbul 2010, s. 23-43.

⁵ Tüysüzoğlu, *a.g.e.*, s. 370-371.

⁶ Ufuk Tavkul, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, İstanbul 2002, s. 11.

afya Caucasus/Caucasia/Caucasie diye adlandırılmıştır.⁷ Papa tarafından Moğollara elçi olarak gönderilen ünlü seyyah Wilhelm Von Rubruk'un eserinde Kafkas terimi görülmektedir.⁸ Rusya'da St. Petersburg şehrinde 1726'da kurulan İlimler Akademisi Kafkas isminin kullanılmasını yaygınlaştırmıştır.⁹ Kafkas terimi Türk literatüründe ilk defa, 1856 Paris Konferansı'nda Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan, "Dağıstan, Gürcistan, Çerkezistan, Kabartay ülkelerine Ait Bir Layiha"da, Memâlik-i Kafkasya ve Cebel-i Kafkas olarak yer almıştır.¹⁰

Kafkasya genel olarak Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki bölgedir. Kafkas Sıradağları bölgeyi Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya (Transkafkasya) olarak ikiye bölmektedir.¹¹ Kuzey Kafkasya tümüyle Rusya Federasyonu (RF)'nin hâkimiyetinde iken güneyinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan yer almaktadır. Kafkasya'nın coğrafi konumu genel olarak değerlendirildiğinde; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktasında yer almakta ve bu özelliği ile üç kıtayı birbirine bağlayan ulaştırma hatlarını kontrol etmektedir. Türkiye'den Orta Asya'ya, Rusya'dan da Akdeniz, Orta-doğu ve Basra körfezine giden bağlantı yolları bu bölgeden geçmektedir.¹²

Kafkaslar, Türkiye için pek çok yönden önemlidir. Öncelikle Rusya Federasyonu ile arasında bir tampon bölge oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinin geliştirilebilmesi için Kafkasya Orta Asya'ya açılan kapı konumundadır. Yine diğer yönden, Hazar havzası petrol ve doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı pazarlarına ve açık denizlere ulaştırılması Kafkasların jeopolitik ve jeostratejik önemini artırmaktadır. Bu nedenle Kafkasların güvenliği ile Transkafkasya'daki devletlerin bağımsızlıkları ve toprak bütünlükleri Türkiye için çok önemlidir.¹³ Bu nedenledir ki Türkiye bugüne kadar, etrafını çevreleyen coğrafyada en temkinli politikaları bu bölgeye yönelik uygulamış, geçmişte yaşanan etnik kökenli çatışmalara hiçbir zaman doğrudan müdahil olmamıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi süreci ile Kafkasya; bağımsızlık mücadeleleri, etnik gerginlikler ve zaman zaman da savaşlarla dikkat çekmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla Transkafkasya'da ortaya çıkan üç yeni bağımsız devlet; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan kendilerini kısa sürede etnik gerginliklerin ve hatta uzun süre boyunca savaşın içinde bulmuştur.

⁷ Tuğba Çelebioğlu, "1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri", *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul 2005, s. 1.

⁸ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul 2001, s. 69.

⁹ Fahrettin Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993, s. 1.

¹⁰ Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Neşr. Cavit Baysun, Ankara 1991, s. 90-101.

¹¹ Habip Yıldırım, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", *SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2007, s. 19.

¹² Alexandre Grigorianz, *Kafkasya Halkları (Tarihi ve Etnografik Bir Sentez) (Çerkezler, Abhazlar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağıstanlılar)*, Çev. Doğan Yurdakul, İstanbul 1999, s.16.

¹³ Atilla Sandıklı, "Kafkas Jeopolitiği ve Türkiye'nin Kafkasya Politikası", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 231.

Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak iddiaları, uzun süren çatışmaların ardından Azerbaycan'ın bir kısım topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. Kökenleri daha eskilerde bulunmakla beraber Moskova yönetiminin de tetiklemesi ve yönlendirmesiyle 1988'de alevlenen Karabağ sorunu 1992'de savaşa dönüşmüş, Mayıs 1994'te imzalanan ateşkes anlaşmasıyla savaşa ara verilmiştir.¹⁴

Bu savaşa doğrudan dâhil olmasa da Gürcistan aynı süreçte Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık, Cavaheti'deki Ermeni azınlığın ise Ermenistan ile birleşme talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Azerbaycan'a yönelik saldırıları nedeniyle Ermenistan, Gürcistan Ermenilerinin taleplerini askıya almıştır. Abhazya ve Güney Osetya bağımsızlık taleplerini Gürcistan merkezi yönetimine karşı savaşa dönüştürmüştür. 1990'ların başlarında Tiflis yönetiminin askeri açıdan başarı kazanmaya ve toprak bütünlüğünü sağlamaya çok yakın olduğu dönemlerde Rusya askeri kuvvetlerinin sürece açık müdahalesi Gürcistan'ın yenilgisini kaçınılmaz kılmıştır.¹⁵ Gürcistan'da Saakaviliş yönetiminin Ağustos 2008'de başlattığı askeri operasyon bu kez Rusya'nın doğrudan askeri müdahalesi ile yine ayrılıkçıların lehine sonuçlanmıştır.¹⁶

Dolayısıyla Transkafkasya bölgesi güvenlik açısından problemlidir. Bölgede çeşitli çatışma riski taşıyan bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgelerde zaman zaman alevlenen, zaman zaman da sönen ama hep problem yaratmaya devam eden etnik, dini ya da sınırsal problemler baş göstermektedir.¹⁷ Çatışma riski taşıyan bölgeler; Nahçıvan, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Gürcistan'da Acarya, Cavahetiya ve Azerbaycan'daki Talış ile Lezgi bölgeleridir.¹⁸ Son yıllarda Ermenistan ve Azerbaycan'ın askeri güçlerini arttırmaları ve Rusya'nın Gürcistan'daki (Abhazya ve Güney Osetya'da) askeri varlığı bölgedeki sorunları arttıran temel sebeplerdir.¹⁹

Barış ve istikrarı tehlikeye sokan tüm tehditlere rağmen bölge sahip olduğu konum dolayısıyla dünyanın cazibe merkezidir. Bölge özellikle enerji yatırımları için büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Bunun sonucu olarak Transkafkasya bölgesel ve küresel güçlerin dışarıdan çeşitli yollarla girişim ve müdahalelerine açık durumdadır. Ancak bölgeye yönelik dışarıdan her girişim veya müdahale Rusya kaynaklı karşı tepkileri doğurmaktadır. Bu da zaten kırılğan bir yapıya sahip bölgesel güvenliği daha da duyarlı hale getirmektedir.

¹⁴ Araz Aslanlı, *Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, C: 7, S: 1, (İlkbahar), Ankara 2001, s.393-430.*

¹⁵ Kamil Ağacan, "Ermenistan-Gürcistan ilişkileri", *Ermeni Araştırmaları, S: 19, Sonbahar, Ankara 2005. <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilcerik&IcerikNo=364> (12 Mart 2018).*

¹⁶ "Georgia and Russia declare ceasefire", *Guardian*, 16 August 2008, "Nicolas Sarkozy defends Georgia peace deal", *The Telegraph*, 27 August 2008.

¹⁷ Serap Gürsel, "Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı, İstanbul 2012, s. 693.*

¹⁸ Nadir Devlet, "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye Etkileri", *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya, İstanbul 2005, s.16.*

¹⁹ Jos Boonstra-Neil Melvin, *Challenging the South Caucasus Security Deficit, Madrid 2011, s.3.*

Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Hedefleri

RF'nin Transkafkasya politikası, tarihi "Güney Politikası"nın en önemli parçasıdır. RF'nin "güney politikasının" temel hedefi "sıcak denizlere" ulaşmaktır.²⁰ SSCB'nin dağılması sonrası NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, jeopolitik bir gerçeklik olarak Rusya'yı yayılmacılık konusunda "güney doktrini"ni uygulamaya sevk etmektedir.²¹ Bu gerçeğin bilincinde olan RF'nin Transkafkasya'da hedefi; SSCB döneminde kurduğu Moskova merkezli yapının sağladığı avantajlarla bölge ülkelerinin kendisine olan ekonomik bağımlılığı, politik nüfuzunu ve askeri gücünü kullanarak bölgedeki baskın konumunu ve nüfuzunu korumaktır.²² "Arka bahçesi" olarak gördüğü Transkafkasya'da siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan hegemonyasını devam ettirmek istemektedir. Moskova, "yakın çevre"sine Türkiye, İran gibi bölge ülkeleri ve ABD, AB, Çin gibi küresel aktörlerin müdahalesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Transkafkasya'daki çatışma alanlarına kendisi dışında hiçbir devlet veya uluslararası örgütün barış gücü kapsamında asker göndermesine razı olmamaktadır.²³ Bölgede barış ve istikrarın yalnız kendisi tarafından sağlanabileceğini iddia ederek, "uluslararası örgütlerin çatışma bölgelerinde barış gücü bulundurma istek ve taleplerine şiddetle çıkmaktadır."²⁴

1992'nin sonlarından itibaren yakın çevre stratejisini benimseyen RF, eski SSCB sahasını hayati çıkar alanı olarak ilan etmiş, Transkafkasya'da yeniden etkin olmaya başlamış, bu kapsamda bölgede askeri üsler elde etmiştir. Kabul edilen askeri doktrin ile ülke savunmasının RF sınırlarından değil, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) sınırlarından başladığını ortaya koy-muştur. Bölgeden çekilmesi ile oluşacak boşluğun diğer güçler tarafından doldurulacağından endişe duyan RF, BDT sınırlarının korunmasının, kendi sınırlarını daha güvenli kılacağına düşünmektedir. Bu açıdan Transkafkasya, RF'nin savunma alanı içerisinde kalmakta, adeta bir ileri üs/ karakol görevi yapmakta, güneyinde tampon bir bölge oluşturmaktadır.²⁵

Rusya Transkafkasya ülkeleriyle ilişkilerinde ağabey-kardeş veya merkez-eyalet sistemine dayalı eski pozisyonunu terk etmemekte, dolayısıyla eşit statüde iki bağımsız devlet ilişkisi kurmakta zorlanmaktadır. Bu ülkelerinin kendi iradeleri ile uluslararası ekonomik, siyasi ve güvenlik örgütlerine üye olmalarına ve gelişimleri için istedikleri modeli serbestçe seçmelerine engel olmaktadır.²⁶ Aynı zamanda

²⁰ Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, Çev. Vügar İmanov, İstanbul 2003, s. 293.

²¹ Hasan Kuliye, *Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi, Avrasya Dosyası*, C: 3, S: 4, (K1ş), İstanbul 1996, s.195.

²² Richard Giragosian, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", *Contrast And Solutions In The Caucasus*, Ed: Ole Hoiris-Sefa Martin Yürikel, Aarhus 1998, s. 59.

²³ Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul 2008, s. 164.

²⁴ Fiona Hill, "Russian Foreign Policy and Conflict in the Caucasus", *The Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Graduate Training and Research Program on the Contemporary Caucasus*, C: I, S: 5, Summer, California 2005, s. 4.

²⁵ İdil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", *En Uzun On Yıl*, Ed. G. Özcan, Ş. Kut, İstanbul 2000, s.388.

²⁶ Steven J. Main-James Sherr-Mark A Smith, "The Pattern of Russian Policy in The Caucasus& Central Asia", Conflict Studies Research Centre, England, Cambridge 2003, s.2.

uyguladığı politikalarla Transkafkasya'da istikrarsızlık yaratan en önemli unsur konumundadır. Bölgede Azerbaycan'ı dengelemek için Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan'ı desteklemiştir. Halen Dağlık Karabağ işgalini Erivan üzerinde baskı aracı oluşturmak için kullanmaktadır.²⁷ Dolayısıyla RF'nin uyguladığı askeri-politik politikalarla, çıkarları gereği Transkafkasya'daki güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, devam etmesi ve çözümsüz kalmasında büyük rolü vardır.²⁸ Diğer yandan bölgesel çatışma ve sorunlar RF'nin bölgedeki askeri varlığı için gerekçe yaratmakta, bu sorunlara yönelik çözüm süreci ise RF dış politikasına bölgeye yönelik manevra yapma imkânı sağlamaktadır. Bu suretle bölgesel çatışmaları manipüle etmek RF'nin bölgedeki etkinliğini arttırmaktadır.²⁹ Bölgesel çatışmalar nedeni ile istikrarın sağlanamıyor olması dış aktörlerin bölgede aktif rol oynamasını engellerken Moskova'ya bölgeye müdahale edebilmek için yeni olanaklar sağlamakta ve elini güçlendirmektedir.³⁰

RF, kendi sınırları içerisindeki Kuzey Kafkasya'da toprak bütünlüğünü korumaya, barış ve istikrarı temin etmeye çalışırken, Transkafkasya'da müttefiki Ermenistan dışındaki ülkelerin toprak bütünlüğünü fiili olarak tanınamakta, istikrar ve güvenliklerini bozucu müdahalelerde bulunmaktadır.³¹ Yine yakın çevre doktrinini benimsediğinden bugüne kadar en dikkat çekici uygulamalarından biri de, bölgede kendi çıkarları ile uyumlu hareket eden liderlerin devlet yönetimlerinde bulunmasına önem vermektedir. Çıkarları ile uyumlu politika yürütmeyen liderleri, ülke içi muhalefete destek vererek ve ülkedeki güvenlik sorunlarını manipüle ederek iktidardan uzaklaştırmaktadır. Bu politika önce Gürcistan ve Azerbaycan'da, daha sonra bir ölçüde Ermenistan'da uygulanmıştır.³² Örneğin Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Rusya'ya ekonomik bağımlılıktan kurtulmak için Kafkasya ülkeleri ile işbirliğine önem verilmesi gerektiğini ifade ederek bölgede yaşanan ekonomik gelişmelerin dışında kalınmasının hata olduğunu açıklayan bir konuşma yapmıştır. Ancak Transkafkasya ülkelerinin ekonomik ve siyasi işbirliği yapmalarının Kafkas-ya'da kontrolü kaybetmesine neden olacağını

²⁷ Mustafa Aydın, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament" *Center for Strategic Research (SAM)*, Ankara 2000, s. 13. (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/320623468_New_Geopolitics_of_Central_Asia_and_the_Caucasus_Causes_of_Instability_and_Predicament (27 Şubat 2018)

²⁸ Brenda Shaffer, "Security in the South Caucasus", *NATO Parliamentary Assembly Seminar*, 25 November 2004. (Çevrimiçi) https://www.belfercenter.org/publication/_security-south-caucasus (12 Şubat 2018)

²⁹ Richard Giragosian, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", *Contrast And Solutions In The Caucasus*, Ed: Ole Hoiris-Sefa Martin Yürikel, Aarhus 1998, s.59.

³⁰ Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", *Türkiye'nin Komşuları*, M.Türkeş-İ.Uzgel (Ed.), Ankara 2002, s.386.

³¹ Kamil Ağacan, "Değişim Zamanı: Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz*, ASAM, C: VI, No: 61, (Mayıs), Ankara 2005, s.54.

³² Jim Macdougall, "Russian Policy in the Transcaucasian "New Abroad", The Case of Azerbaijan", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Vol: 5, No: 1 Washington DC 1997, s.92.

bilen Rusya, Ermenistan'ın iç ve dış dinamiklerini harekete geçirerek Petrosyan'ı istifaya zorlamıştır. Koçaryan'ın Ermenistan Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Ermenistan daha çok Rusya yanlısı politika izlemeye başlayarak bölge entegrasyonu dışında kalmayı tercih etmiştir.³³

Vladimir Putin'in iktidara geldiği zamana kadar olan süreçte Rusya'nın dış politikası güvenlik üzerine şekillenmiştir. 10 Ocak 2000 tarihinde Ulusal Güvenlik Doktrini ve 10 Temmuz 2000'de onaylanan Dış Politika Doktrini ile Rus dış politikası sadece güvenlik temelleri üzerine kurulu politikasından uzaklaşarak, ekonomik unsurların da yer aldığı bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu bağlamda dünyadaki en önemli enerji kaynaklarını topraklarında barındıran Rusya, dış politikasında enerjiye ağırlık vermeye başlamıştır.³⁴ Dolayısıyla Putin sonrası RF'nin geleneksel askeri-politik diplomasi tarzı yerini ekonomi-politik tarza bırakmıştır.³⁵ Putin bu dönemde BDT coğrafyasında aktif bir dış politika izlemeye başlamış, Hazar enerji kaynaklarının çıkarılması ve Batı'ya ulaştırılması ile ilgili projelere kendi şirketlerini de dâhil ederek Batılı devlet ve şirketleri bölgede dengelemeye çalışmıştır. Ayrıca BDT içerisinde kendi yürüngesinden çıkan ve ABD'yi stratejik ortak olarak gören ülkelere karşı politikalarında öncelik vermiştir. Özellikle Azerbaycan bu politikanın merkezinde yer almıştır. Batı tarafından Hazar enerji kaynaklarına ulaşım için kilit önemi olan Azerbaycan'ın, Moskova yanlısı politika izlemesinin bölgedeki tüm jeopolitik dengeleri kendi lehine değiştireceğini bildiğinden RF, Azerbaycan ile ilişkilerine özel bir önem vermiştir.³⁶

Günümüzde giderek neo-emperyal bir politikaya yönelen Moskova Petrol ve Gaz Diplomasisi yolu ile Avrupa ve Transkafkasya jeopolitiğinde yeni dengeler oluşturma gayreti içerisinde.³⁷ Bu politikanın yansıması olarak Ukrayna ve Gürcistan örneklerinde görüldüğü gibi kendisine cephe alan ve çıkarlarını gözetmeyen ülkeleri enerji kozu ile cezalandırmaktadır.³⁸ Rusya sadece petrolün ve doğal gazın üretimi ve denetimi değil, pazarlamasını da tekeline almaya çalışmaktadır.³⁹ Kendi petrol ve doğal gaz üretiminin dışında, Kafkasya ve Hazar havzası Petrolünün üretimi ve taşınmasından alacağı payı da ekonomisine katarak dünya piyasasına

³³ Fırat Karabayram, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, İstanbul 2011, s.307.

³⁴ Sinem Kara, "Rusya Enerji Politikasını Sağlamlaştırıyor", *Cumhuriyet Strateji*, S: 111, 14 Ağustos 2006, s. 5.

³⁵ Jeronim Perovic, "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Winter, Washington DC 2005, s.63.

³⁶ Lena Jonson, "The New Geopolitical Situation in the Caspian Region", *The Security of The Caspian Sea Region*, Ed: Gennady Chufirin, New York 2001, s.15-16.

³⁷ Mesut Hakkı Çaşın, *Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, İstanbul 2006, s.739.

³⁸ Sapmaz, *a.g.e.*, s. 165.

³⁹ Havva Kök, "Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkileri ve Hazar Petrolleri Konusu", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık süreç*, s.605. (Çevrimiçi) http://saltresearch.org/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=salt&docId=aleph_salt000002942 (27 Şubat 2018)

girmeye çalışmaktadır.⁴⁰

Sonuç olarak Rusya'nın yeni güvenlik ve dış politika doktrinleri ile resmen öne çıkarılan ekonomik çıkarların Rusya'nın dış politikasına yansıtılması çerçevesinde, enerji faktörünün avantajlı ve etkin bir duruma getirilmesi Rusya'nın dış politikasında yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. Bunun anlamı, Rusya bundan sonra dış politikasında enerji faktörünü en etkin araç olarak kullanacaktır.⁴¹ Enerji faktörünü dış politikada etkin kullanabilmek için de jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik önemi artan Transkafkasya'ya olan ilgisini kesmeyecek ve artırarak devam ettirecektir.⁴²

Rusya'nın Transkafkasya'da Karşılaştığı Güçlükler ve Tehditler

Transkafkasya ülkeleri ile olan ilişkiler diğer eski SSCB cumhuriyetleri (Baltık ülkeleri hariç) ile karşılaştırıldığında RF'nin en sorunlu ilişkilerini oluşturmaktadır.⁴³ Bölgede Rusya'nın karşılaştığı en büyük güçlük ve tehditler; ülkelerinin geleceğini Batı ile işbirliğinde gören Azeri ve Gürcü liderlerin Batı yanlısı politikaları, bölgeyi stratejik çıkar alanı olarak gören ABD ve NATO'nun bölgede nüfuz edinme çabaları, Hazar Denizi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması üzerinde devam eden yoğun çekişme ve çözülmemiş bölgesel problemlerin (Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya vb.) sebep olduğu bölgesel istikrarsızlık ile Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkan ayrılıkçı terörist hareketlerin bölgeye etkileridir.⁴⁴

Moskova bölgede kendine karşı tehdit oluşturan iki jeopolitik güçlük algılamaktadır. Bunlar; NATO'nun bölgeye yönelik genişlemesi ve bölge ülkelerinin Moskova'nın yörüngesinden gittikçe uzaklaşmalarıdır. Bu iki olay birbiri ile yakından alakalıdır. Bölge ülkeleri Moskova'dan uzaklaştıkça NATO'ya yönelme eğilimi göstermekte, NATO'nun bölgeye yönelik ilgisi arttıkça da bölge ülkeleri RF'den uzaklaşmaktadır.⁴⁵ RF bölgede kendi etkisinin azalmasıyla oluşan güç boşluğunu ABD'nin dolduracağı endişesini taşımaktadır. ABD ve RF ilişkilerinin Avrupa cephe-sinde yükselttiği tansiyon Transkafkasya cephesine de yansımıştır. NATO'nun 1999 yılında yeni stratejik konsepti ile Kosova'ya müdahale etmesi RF'de, NATO'nun gelecekte BDT topraklarında da aynı tür operasyonlara girişebileceği kaygısını yaratmıştır. 2000 yılında yayımlanan ulusal güvenlik, dış politika

⁴⁰ Emin Gürses, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", *Avrasya Dosyası*, C: 7, S: 1, Ankara 2001, s. 272.

⁴¹ Nazım Cafersoy, "Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi", *TÜRKSAM*, Ankara 2006. (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/a709.html>, (30 Eylül 2013).

⁴² Sapmaz, *a.g.e.*, s. 165.

⁴³ Tanrısever, *a.g.m.*, s.377.

⁴⁴ Yu. Ivanov, "Russia's National Security Problems in Transcaucasia and the Era of Globalization", *Military Thought*, Vol: 14, No: 2, Moskova 2005, s. 42.

⁴⁵ M.A. Smith, "Geopolitical Challenges to Moscow in the Transcaucasus", *Conflict Studies Research Center*, September, Cambridge 1999, s.2.

ve askeri politika doktrinleri bu kaygılar ışığında hazırlanmıştır.⁴⁶

Bugüne kadar ki uygulamalara bakıldığında Rusya'nın Transkafkasya politikası genel olarak Gürcistan'a cephe almak, Ermenistan'ı çok sıkı bağlarla kendisine bağlamak ve Azerbaycan'ı dengelemek olarak formüle edilebilir.⁴⁷ Uyguladığı bu politikanın sonucu olarak bölgede karşılaştığı en büyük zorluklardan biri de, Transkafkasya devletlerini kendi nüfuzu altında tutmak için uyguladığı politikaların, Gürcistan ve Azerbaycan üzerindeki merkezkaç kuvvetini daha da güçlendirmesi ve Moskova'ya karşı duyulan güvensizlik ve düşmanlığın (Rus fobisinin) artmasına neden olmasıdır. RF'nin bölgedeki müttefiklerini kriz/çatışmalar vasıtasıyla destekleme ve böylelikle nüfuzunu koruma politikası bölgedeki siyasal aktörleri kendine yabancılaştırmakta ve Moskova'nın politikasını meşruiyet zemininden uzaklaştırmaktadır.⁴⁸ Nitekim RF tarafından uygulanan politikalar sonucunda Azerbaycan ve Gürcistan yönlerini hızla Batı'ya döndür-müşler ve RF nüfuzundan kurtulma çabası içeri-sine girmişlerdir. Her iki ülke de, toprak bütünlüklerini tehdit eden ve istikrarlarını bozan sorunların kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmadığını, RF'nin bu ülkeleri kendi nüfuzu altında tutmak için bu sorunları ortaya çıkarıp devam ettirdiğini düşünmektedirler.⁴⁹

RF günümüze kadar Transkafkasya'da iki büyük yenilgiye uğramıştır. Bunlardan ilki Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının tesis edilmesi, ikincisi ise Gürcistan'da meydana gelen "Kadife Devrim"dir. Her iki olay da bölgenin jeopolitiği üzerinde kalıcı ve derin etkiler yaratmıştır. Meydana gelen gelişmeler göstermektedir ki RF Transkafkasya'da giderek artan bir ABD etkisi ile karşı karşıyadır. Bölgede bundan sonra yaşanacak gelişmeleri, ABD ve RF arasında bölgeye hâkim olmak için girilecek mücadelenin seyri belirleyecektir. Nitekim günümüzde bölgede faaliyet gösteren Batılı şirketler vasıtasıyla Batılı güçlerin bölgedeki etkinliği giderek artmaktadır. Bu durum RF'nin çıkarları ile çatışmaktadır.⁵⁰

Transkafkasya'nın Enerji Kaynakları ve Taşınması Bakımından Önemi

Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya bölgesi için enerji kaynaklarının üretimi ve uluslararası piyasalara ulaştırılması, ulaştırma koridorlarının bir parçası olması, bölgenin taşıdığı büyük stratejik değer önemli fırsatlar da doğurmuştur. Bu fırsatların doğru kullanılması halinde bölgenin geleceğine olumlu bir tablonun hâkim olma ihtimali yüksektir. Bölgeye hâkim olacak barış ve işbirliği havasının Kafkasya'nın, sadece Azerbaycan'ın doğal kaynakları açısından değil genel olarak Hazar havzasının doğal kaynakları açısından bir geçiş yolu olması şansını da doğuracaktır. Bölge ülkelerinin kendi aralarındaki işbirliğini geliştirmek suretiyle Kafkasya'nın

⁴⁶ Lena Johnson, "The New Geopolitical Situation in the Caspian Region", *The Security of the Caspian Sea Region*, Ed. G.Chufrin, New York 2001, s.15.

⁴⁷ Sapmaz, *a.g.e.*, s.161.

⁴⁸ Tanrısever, *a.g.m.*, s.379.

⁴⁹ Ağacan, *a.g.m.*, s.53.

⁵⁰ Sapmaz, *a.g.e.*, s. 162.

bölgesel ve küresel projelerin parçası olma şansı vardır.⁵¹ Bu gerçeğin bilincinde olarak Azerbaycan ve Gürcistan hem kendi aralarında, hem de Türkiye, Rusya ve İran ile önemli projelere imza atmışlardır. Bakü-Novorossiysk, Bakü-Supsa ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hatları, Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı bunun en önemli örneklerini teşkil etmiştir.⁵²

Yine 2017 yılı sonlarında tamamlanan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı Doğu-Batı koridorunun önemli bir aşamasını teşkil etmektedir. Ayrıca aradaki topraklar Ermenistan yönetiminin kontrolü altında olduğu için Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgesiyle kopuk olan bağlantısını sağlaması için demiryolu ve doğalgaz hatlarının Kars üzerinden Nahçıvan'a kadar uzatılması da gündemdedir.⁵³

Avrupa'nın enerji güvenliği açısından büyük önem taşıyan Güney Koridoru'nun önemli bir aşaması olarak gerçekleştirilmeye çalışılan NABUCCO projesinde uzun süre ilerleme sağlanamaması üzerine Azerbaycan ve Türkiye Hazar havzası doğalgazının Avrupa'ya naklini gerçekleştirmek üzere yeni bir ortak girişim başlatmıştır. Ekim 2011'de İzmir'de gerçekleştirilen Türkiye-Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısı sırasında doğalgazın nakline ilişkin genel hususlar belirlenmiş, birkaç görüş-menin ardından 26 Haziran 2012'de Azerbaycan ile Türkiye arasında Trans Anadolu Boru Hattı'na ilişkin hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır.⁵⁴

Bunların yanı sıra karşılıklı enerji yatırımları da ikili ve çoklu ilişkilerde önemli bir köprü işlevi yerine getirmektedir. SSCB'nin dağılması sonrası uzun süre bu tür yatırımlar tek taraflı olarak sadece Türkiye tarafından yapılırken, petrol gelirlerinin artmasıyla Azerbaycan da özellikle enerji sektöründe Gürcistan ve Türkiye'ye yatırım yapmaya başlamıştır. Azerbaycan Devlet Petrol şirketi (SOCAR-State Oil Company of Azerbaijan Republic) önce Türkiye'de PETKİM'in özelleştirilmesine katılmış, ardından Gürcistan'da benzinlikler satın almış, doğalgaz boru hattı alma girişimlerinde bulunmuş ve liman işletmeye başlamıştır. SOCAR'ın en büyük yurtdışı yatırımı Türkiye'de Star Rafinerisi'nin inşası olmuştur. Türkiye'de bir noktaya yapılan en büyük yatırım özelliğine de sahip olan Star Rafinerisi yaklaşık 5 milyar dolara mal olacaktır.⁵⁵

Zengin hidrokarbon kaynakları ve yeni jeopolitik konumu ile Hazar Havzası, Avrasya coğrafyasının en önemli bölgesi konumundadır.⁵⁶ Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Hazar Denizi bölgesinde yer alan zengin petrol ve doğalgaz yatakları uluslararası şirketlerin yoğun ilgisine ve milyarlarca dolarlık projelerin devreye girmesine sahne olmuştur. Transkafkasya'da yer alan Azerbaycan'ın hem petrol hem de gaz rezervleri, bölgede en fazla yatırımı cezbeden önemli potansiyel enerji merkezi olarak öne çıkmıştır. Gürcistan, öncelikle Bakü-Tiflis-

⁵¹ Aslanlı-Hasanov, *a.g.m.*, s. 124.

⁵² Tamam Bayatlı, "Tankers Finally Leave Ceyhan Port for World Markets", *Azerbaijan International*, Sonbahar, Bakü 2006, s. 92-95.

⁵³ Aslanlı-Hasanov, *a.g.m.*, s. 124.

⁵⁴ <http://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/> (26 Şubat 2018)

⁵⁵ Aslanlı-Hasanov, *a.g.m.*, s. 125.

⁵⁶ Karabayram, *a.g.e.*, s.305.

Ceyhan Ham Petrol Hattı ile daha sonra bu hatta paralel döşenmesi planlanan Şah Deniz Doğal Gaz Hattı'na geçiş ülkesi olarak büyük stratejik önem kazanmaktadır.⁵⁷ Dolayısıyla Hazar Bölgesi'nde sürdürülen güç mücadelesi, sadece enerji yataklarından alınacak payları değil, bu havzada üretilecek enerjiyi dünya pazarlarına hangi güzergâhlar vasıtasıyla yapılacağı konusunu da içermektedir.⁵⁸

RF, Batı'nın Hazar enerji havzasına girmesini önleyememesine karşın üretilen enerjinin dünya piyasalarına arzının mevcut bulunan RF merkezli boru hatları ile taşınmasını kendine öncelikli politika olarak belirlemiştir. Ancak Azerbaycan ve Gürcistan'ın, RF'nin siyasi ve ekonomik etkisinden kurtulmak istemeleri ve bu isteğe Türkiye ve Batı tarafından verilen destek, RF'nin bu politikasını başarısız kılmıştır. Azerbaycan, RF karşısında büyük bir kazanım sağlamış, Türkiye ve Batı ile olan stratejik ortaklığını önemli bir proje olan BTC boru hattı ile kalıcı kılmıştır.⁵⁹

BTC boru hattı Azerbaycan ve Kazakistan petrollerinin taşınmasında önemli bir yere sahip olduğu gibi Türkiye'nin ekonomik çıkarları için de önemlidir. Enerji ulaşım yollarını elde tutmayı Rus jeopolitiğinin önemli bir halkası olarak gören Rusya bu projeyi engellemek için çok uğraşmış,⁶⁰ projeyi çıkarları açısından son derece zararlı olarak değerlendirmiştir. Çünkü bu hat, RF'nin Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için mevcut olan ulaşım koridoru tekeline ortadan kaldırmış, Hazar enerji kaynakları ve bölge üzerindeki nüfuzunu azaltmıştır. Yine BTC hattının fiziki güvenliğinin sağlanması konusu jeopolitik açıdan Rusya'nın dikkate aldığı önemli bir husustur. Rusya, BTC'nin güvenliğini sağlamak amacıyla Batılı güçlerin ve özellikle NATO'nun bölgeye yerleşmesi olasılığından büyük endişe duymaktadır.⁶¹ Nitekim ABD yönetimi Hazar bölgesinde faaliyet gösteren Amerikan şirketlerinin çıkarlarını koruyacağını defalarca ilan etmiştir.⁶²

Bölgesel İşbirliği Bakımından Türk-Rus İlişkileri

Türkiye'nin kuzey komşusu Rusya ile ilişkileri tarihin çeşitli dönemlerinde yoğunluğu ve niteliği değişmekle birlikte Türkiye gündeminde her zaman belli bir ağırlığa sahip olmuştur. Genel olarak Rus çarlığı ve SSCB döneminde Rusya, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı genellikle en "tehditkâr" ülkelerden birisi olarak algılanırken yine aynı "tehditkâr" ülke, özellikle Batı ile ilişkilerde sorunlar

⁵⁷ Necdet Pamir, "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", *21.yüzyılda Türk Dış Politikası*, B: 2, Ed. İdris Bal, Nobel Yayınları, Ankara 2004, s. 507.

⁵⁸ Çağrı Kürşat Yüce, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, İstanbul 2006, s. 8.

⁵⁹ Ivanov, *a.g.m.*, s. 52.

⁶⁰ Esmâ Torun Çelik, "Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 282.

⁶¹ Fariz İsmailzade, "Threats and Protection of the Energy Infrastructure in Azerbaijan", *Cornell Caspian Consulting*, Columbia 2004, s.6.

⁶² Ivanov, *a.g.m.*, s. 52.

yaşandığı dönemlerde gündeme gelen denge politikalarının da merkezine oturmuştur.⁶³

Türkler ve Ruslar aynı coğrafyada yüzyıllar boyu beraber yaşamalarına rağmen ilişkileri genelde rekabet ve savaş üzerine kurulu olmuştur. İstanbul'un Türkler tarafından fethi ikili ilişkilerde bir dönüm noktası olmuştur. Bu çok önemli olaydan sonra Türk ve Rus imparatorlukları Türk-İslam ve Slav-Ortodoks olarak farklı medeniyetlerin temsilcileri olmuşlardır.⁶⁴

Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu Kafkaslar, Balkanlar ve Karadeniz'in kuzeyinde sürekli savaşmışlar ve Osmanlı İmparatorluğu her savaş sonrasında coğrafi alan ve siyasi-askeri güç açısından kayba uğramıştır. Rusya'nın yayılması ve Balkanlarda Slav milliyetçiliğinin önderliğini yapması XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybının temel sebebi olmuştur.⁶⁵

1917 Bolşevik Devrimi sonrasında ve Milli Mücadele döneminde Rusya ile Türkiye ortak tehdit olarak algıladıkları Batı emperyalizmine karşı birlikte mücadele etmişler, Rusya bu dönemde Türkiye'ye askeri ve mali yardımda bulunmuş ve 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması ile Türkiye'nin Misak-ı Milli çerçevesinde toprak bütünlüğünü tanıyan ilk büyük ülke olmuştur. Böylelikle Ankara Hükümeti Doğu sınırlarını güvence altına almış ve bütün askeri kuvvetini Batı cephesine yoğunlaştırma imkânına kavuşmuştur.⁶⁶ 1920-1934 yılları arasında iki ülke arasında yakınlaşma görülmüşse de, SSCB'nin Türkiye'ye ideolojisini ihraç etmek istemesi ilişkileri gergin ve mesafeli kılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını itinayla korumaya çalışan Türkiye Boğazlar ve eski toprak taleplerini (Kars, Ardahan) gündeme getiren, savaş sonrası kendi kutbunu oluşturan ve Türkiye'nin hemen yanı başında nükleer bir güç olarak ortaya çıkan SSCB'yi birinci derecede tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Büyük Rus tehdidi karşısında Türkiye Kore Harbine katılmış ve Batı'nın güvenlik şemsiyesi olan NATO'ya dahil olmuştur. Böylece Türkiye, ABD'nin bir müttefiki ve NATO'nun SSCB ile komşu olan kanat ülkesi durumuna gelmiştir. 1991 yılına kadar SSCB ile yürütülen ilişkiler en alt düzeyde soğuk ve güvensiz bir zeminde devam etmiştir.⁶⁷

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber, uluslararası sistemde büyük bir değişim yaşanmaya başlanmış, bu süreçte Türkiye ve SSCB'nin halefi RF arasındaki ilişkiler de farklı boyutlarda yeni açılımlara sahne olmuştur.⁶⁸ Ancak çok geçmeden RF

⁶³ Cihangir Gürkan Şen, "Türk-Rus Ekonomik ilişkileri: Mevcut Durum, Sorunlar ve Perspektifler", *Stradigma*, No:7, Ağustos 2003. (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_01.html (15 Mayıs 2005)

⁶⁴ Duygu Bazoğlu Sezer, "Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition With Economic Partnership", *Turkish Studies*, Frank. Cass, C.I, No:1, Spring, London 2000, s.61.

⁶⁵ F. Stephen Larrabee-Ian O. Lesser, *Türk Dış Politikası*, Çev. Mustafa Yıldırım, İstanbul 2004, s.147.

⁶⁶ Erel Tellal, "Sovyetlerle ilişkiler", *Türk Dış Politikası*, Ed. Baskın Oran, C: 11, B: 10, İstanbul 2004, s.155-176.

⁶⁷ Ertan Efeğil, "Türk-Rus ilişkileri: Bölgesel işbirliği veya Stratejik Kazanç", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Ed. İdris Bal, İstanbul 2001, s.305-306.

⁶⁸ İlder Turan, "Ukraine, Russia and Turkey: Rivalry or co-operation?", *Insight Turkey*, C: II, No: 2, (April-June) 2000, s. 153.

"yakın çevre" doktrininin ilanıyla Türkiye'yi hayati çıkarlarının bulunduğu bölgeler olan Balkanlar, Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'da yeniden NATO'nun ileri karakolu ve tarihi rakip olarak görmeye başlamıştır. Moskova benimsediği yeni güvenlik ve dış politika doktrini çerçevesinde "yakın çevre"de hegemonyasını arttırmaya çalışırken, Türkiye'yi bölge dışında tutmaya yönelik politikalar izlemiştir.⁶⁹ RF, Türkiye'nin tarihi ve kültürel yakınlığını kullanarak Orta Asya ve Kafkasya'da Pan-Türkizm tarzı siyaset izlemesinden çekinmiştir. İki ülke arasında 1990'lı yıllar boyunca bütünüyle zıt iki perspektif bir arada yürümüştür. Bir tarafta jeopolitik bir rekabet olanca hızıyla sürerken, diğer yanda da ticari ve ekonomik ilişkiler sürekli artış göstermiştir. Karşılıklı yürütülen üst düzey temaslar ilan edilmemiş jeopolitik rekabeti dengeleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu ziyaretlerde liderler karşı tarafın haklarına duydukları saygıyı ifade etmişler, gergin ortamı yumuşatmaya özen göstermişler ve iki ülke arasındaki mevcut işbirliği potansiyeline olumlu katkıda bulunmuşlardır. 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Orta Asya'da üsler edinmesine seyirci kalan, BTC hattının devreye girmesine engel olamayan, Gürcistan'da "Kadife Devrimi" önleyemeyen, Abhazya, Güney Osetya politikası ile güç kaybeden ve Ukrayna krizinden kayıpla çıkan RF'nin Avrasya coğrafyasında Türkiye ile iyi ilişkiler kurmaya ihtiyacı vardır. Diğer yandan AB ile ilişkileri sürekli aksayan ve zor bir süreçte devam eden Türkiye, AB'ye bir alternatif teşkil etmese de, bölgesel düzeyde RF ile işbirliğine gitmenin, AB ile devam eden zorlu süreçte kendi konumunu güçlendireceğini düşünmektedir.⁷⁰

Günümüzde Türkiye-Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliği tarihteki en üst seviyeye ulaşmıştır. Üstelik bu seviyeye yakın geçmişte yaşanan iki önemli olumsuz olaya (Rus savaş uçağının düşürülmesi ve Rus Büyükelçisi Andrey Karlov'un öldürülmesi) rağmen gelinmiştir. İki ülke arasındaki işbirliğinin bu denli gelişmesinde; genel olarak Batı dünyasının son dönemde Türkiye'ye karşı takındığı tavır, ABD yönetiminin Türkiye ve İslam karşıtı uygulamaları ile ABD'nin Suriye'de PKK/YPG/PYD terör örgütlerine verdiği destek ve Suriye'de güvenliğin sağlanmasına yönelik Türkiye ve Rusya'nın ortak hareket etmesinin etkisi büyüktür. Son yıllardaki siyasi yakınlaşmanın sonucunda 2003 yılında işletmeye açılan Mavi Akım Gaz Boru Hattı'na ilave olarak Rusya ile ortaklaşa 2009 yılı sonlarında devreye girmesi planlanan Türkakım Gaz Boru Hattı projesi yürütülmektedir. Yine Rus nükleer enerji şirketi Rosatom'a verilen Akkuyu Nükleer Santrali Projesi ile 2017 yılı sonunda imzalanan S-400 Füze Savunma Sistemi tedarik anlaşması Rusya ile varılan ilişkilerin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası Türkiye-RF ilişkilerinin günümüze kadar üç evre geçirmiştir. İki ülke arasında, SSCB'nin dağılmasından RF'nin "Yakın Çevre" doktrininin benimsenmesine kadar devam eden süreçte işbirliği; "Yakın Çevre" doktrininin benimsenmesinden 1998 ekonomik krizine kadar rekabet; 1998 ekonomik krizi sonrası ve Putin'in iktidara gelmesi ile ivme kazanan ve günümüze kadar gelen süreçte ise

⁶⁹ Tuncer, *a.g.m.*, s. 446.

⁷⁰ Sinan Ogan, "Putin'in Ardından", *Stratejik Analiz*, C: V, No: 57, Ankara 2005, s.49.

yeniden işbirliği dönemi yaşanmaktadır.⁷¹

Türk-Rus ilişkileri, Çarlık Rusyası ve Osmanlı imparatorluğu arasındaki savaşlar, Soğuk Savaş dönemi ve SSCB sonrası Avrasya odaklı rekabetten sonra, günümüzde sürekli artan ticaret hacmi, karşılıklı yatırımlar ve ortak projeler ile yakın dönemde stratejik ortaklığın bile tartışılabildiği bir noktaya ulaşmıştır. Özellikle ABD'nin Irak işgalinden sonra Türkiye ve RF arasında ilişkilerin daha da yakınlaştığı ve iki ülkenin kendilerini çevreleyen coğrafyaya karşı geliştirdikleri politikalarda ortak duruş sergiledikleri görülmektedir. Türkiye ve RF arasında günümüzde görülen yakınlaşma, özellikle Türkiye açısından Batı'ya alternatif oluşturabilecek düzeyde değildir. Konjonktürel gelişmelerin iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdığı söylenebilir. İki ülke arasındaki yakınlaşma çoğunlukla liderler seviyesinde kalmış, bürokrasi ve önemli kurum-lara yayılamamıştır.⁷² Dolayısıyla son dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin stratejik işbirliği boyutunda algılanmaması gerekir. Zira ilişkilerin stratejik seviyeye ulaşması için Türkiye açısından üç önemli engel vardır. Bunlar; Türkiye'nin NATO üyesi olması, Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerine başlaması ve ABD ile yarım yüzyılı aşan güçlü stratejik işbirliğidir.⁷³

Türkiye-Rusya ilişkilerini olumsuz etkileme potansiyeline sahip diğer konuların başında Ukrayna krizi ile Suriye meselesi gelmektedir. Ukrayna krizinde Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı önce işgal, sonra ilhak etmesini Türkiye tanımadığını beyan etmiştir. Son olarak Dışişleri Bakanlığı 16 Mart 2018 tarihinde, gayri-meşru olarak nitelendirdiği ilhakin dördüncü yılında yayınladığı resmi bildiri "*ortaya çıkan fiili durumu tanımadığımızı bir kez daha yineliyor, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine olan desteğimizi teyit ediyoruz*"⁷⁴ ifadeleriyle, bu konudaki tutumda ısrarcı olunacağını göstermiştir. Dolayısıyla gelecekte Kırım konusunda uluslararası alanda kesin bir tavır ortaya koymak zorunluluğu olduğunda Türkiye kaçınılmaz olarak Batı dünyası içinde hareket edecektir.

Suriye konusunda hâlihazırda Türkiye ABD'ye nazaran Rusya ile daha yakın bir ilişki içinde olsa da, özellikle Beşşar Esat yönetimine karşı mevcut tutumu nedeniyle gelecekte bu işbirliğinin zedelenmesi kuvvetli olasılıktır. Bu yöndeki sorunlar bilhassa, rejim tüm ülkede kontrolü sağlayıp Suriye'nin geleceği belirlenirken daha da belirginleşecektir. Türkiye ve Rusya, bu ve benzer konularda yaşanabilecek politik çekişmelerin farkındadır.

Tüm bu gerçekler ışığında iki ülke arasında birbirine güvenememe durumu devam etmektedir. Her iki ülke de bölgesel ortaktan ziyade, doğal rakiptirler. Moskova, Türkiye'nin, ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle ortaya çıkan konjonktürden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak istemektedir. Öncelikle Türkiye,

⁷¹ Robert O. Freedman, "Russian Policy Toward the Middle East Under Putin: The Impact of 9/11 and The War in Iraq", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, C: II, S: 2, Yaz 2003, s.84.

⁷² Sapmaz, *a.g.e.*, s. 274.

⁷³ Atilla Kıyat, "Türkiye'nin Dış Politika Alternatifleri ve Avrupa Birliği", *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, Ed. Bilal Karabulut, İstanbul 2003, s.127.

⁷⁴ <http://qha.com.ua/tr/siyaset/turkiye-disisleri-nden-kirim-in-ismaline-iliskin-aciklama/167749/> (01 Haziran 2018)

ABD ve Batı ile ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde sürekli olarak Transkafkasya, Orta Asya ve RF bağlamında Doğu kartını oynamakta ve Avrasya kimliğinin Asya boyutunu öne çıkarma eğilimine girmektedir. Türkiye açısından paralel yürütülmesi gereken bu ilişkilerin birbirlerine karşı alternatif olarak düşünülmesi doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Türkiye'nin jeopolitik konumu itibarıyla çok yönlü bir dış politika izlemesi gerekmektedir.⁷⁵ Elbette Rusya ile ilişkilerin gelişmesi akılcı ve çok boyutlu bir dış politikanın gereğidir. Ancak Rusya ile ilişkilerin iyileşmesi ABD ile ilişkilerin kötüleşmesine neden olmamalıdır. Türkiye-Rusya ilişkileri Türkiye-ABD ilişkilerinin alternatifi değildir.⁷⁶

İki ülkenin ekonomik ilişkilerinin gelişmiş olması ve karşılıklı büyük yatırımlar içine girilmesi Türk-Rus ilişkilerinin seyri açısından önemlidir. Çünkü ekonomik ortaklık ülkeleri siyasi alanda da işbirliğine zorlamaktadır. Burada Türkiye'nin dikkat etmesi gereken, ticaret hacminin hep Türkiye aleyhine işlememesidir. Nispi denge sağlanması, ilişkilerin daha olumlu seyri açısından önemlidir.⁷⁷

Türkiye petrol alımının sadece % 20'sini Rusya'dan gerçekleştirirken, doğal gaz ithalatının yaklaşık % 60'ını Rusya'dan tedarik etmektedir.⁷⁸ Türkiye'nin bu düzeyde Rus doğal gazına bağımlı olması, Rusya'nın zaman zaman bunu silah olarak kullanmasına neden olabilecektir. Türkiye, karşılıklı ilişkileri etkileme potansiyeline sahip olan doğal gaz bağımlılığını azaltacak önlemleri almak zorundadır.⁷⁹

Türk-Rus ilişkileri açısından dikkate alınması gereken diğer bir konu da Hazar havzası enerji kaynaklarının Batı'ya taşınması konusudur. Yakın geçmişte BTC boru hattı projesini engellemeye çalışan Rusya, bundan sonra aynı kapsamda yapılacak diğer projelere de sıcak yaklaşmayacaktır. Dolayısıyla enerji kaynaklarının taşınma yolları gelecekte de iki ülkenin ilişkilerini etkilemeye devam edecektir.⁸⁰

Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin NATO üyesi olması nedeniyle SSCB ile arasındaki soğukluğun yerini bugün politik ekonomik bir yakınlaşma almıştır.⁸¹ Bu yakınlaşmanın karşılıklı çıkar ilkesi kapsamında yürütülmesi, sürekliliğinin sağlanması ve tabandaki kurumlara kadar yayılması halinde olumlu sonuçlarının Transkafkasya'ya da yansıtacağı aşikârdır.

⁷⁵ Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Rusya ilişkilerinin Geleceği", *Stratejik Öngörü*, No: 4, İstanbul 2005, s.137-138.

⁷⁶ Özcan Yeniçeri, Türkiye-Rusya İlişkileri ve ABD. (Çevrimiçi) <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-rusya-iliskileri-ve-abd-40058yy.htm> (10 Ocak 2018)

⁷⁷ Çelik, *a.g.m.*, s. 282.

⁷⁸ Arzu Yörkan, "Rusya-Ukrayna Çıkmazı ve Enerji Güvenliği: AB ve Türkiye Olası Bir Gaz Krizine Karşı Ne Kadar Hazır?", BİLGESAM, 4 Eylül 2014. (Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/1771/-rusya-ukrayna-cikmazi-ve-enerji-guvenligi-ab-ve-turkiye-olasi-bir-gaz-krizine-karsi-ne-kadar-hazir-/#.VSAImPmsUzk> (12 Temmuz 2018)

⁷⁹ Mitat Çelikpala, "İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa:1990'dan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Ankara 2008, s.325-327.

⁸⁰ Çelik; *a.g.m.*, s. 282.

⁸¹ M.Oktay Almak-Aylin Çelik Turan-Pelin Yılmaz Bolat, "Türkiye-Rusya Federasyonu Uzun Süreli İyi İlişkilerin Yararları", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 289.

Transkafkasya'ya Yönelik Türkiye'nin Yürüteceği Politikalar

Transkafkasya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Doğu ile Batıyı birleştiren en önemli koridor haline gelmiştir. Bunun yanında hem zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir, hem de Hazar havzasında bulunan zengin kaynakların batı pazarlarına ulaştırılmasında kilit rol oynamaktadır. Bu sebeplerle uluslararası rekabetin en yoğun yaşandığı yerlerin başında bu bölge gelmektedir.⁸² Bu rekabet bölgenin kırılğan yapısını daha hassas hale getirmektedir. Nitekim Transkafkasya bugün çatışmalar, engellemeler ve ticaret kısıtlamaları ile bölünmüş durumdadır.⁸³

Dolayısıyla Transkafkasya'nın mevcut sükût durumu, var olan barış ortamı geçicidir. İhtilaflı çok fazla konu vardır ve bölge ülkelerinin hiçbirisi bunları çözmeye hazır değildir. Bu ülkeler hazır olsa bile Rusya henüz bunların çözümü taraftarı değildir. Rusya taraftar olmadıkça da hiçbir sorunu çözmek mümkün değildir. Bölgede Rusya'ya rağmen büyük çaplı bir siyasi, ekonomik girişimde bulunmak veya Rusya'yı soyutlayarak çözüm geliştir-meye çalışmak da gerçekçi değildir. İhtilaflarda büyük oranda Rusya'nın parmağı vardır ve çözümleri için en fazla Rusya'nın hakemliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Rusya'nın Güney Kafkas politikası bellidir. Gelecekte de bu politika değişmeyecektir. Rusya her ne pahasına olursa olsun Transkafkasya'nın kontrolünden çıkarak Batı'nın bir parçası olmasına, NATO'nun bölgeye yerleşmesine müsaade etmeyecektir. Bu durum Rusya açısından güvenliğini sarsacak en ciddi gelişme olarak algılanmaktadır. Çünkü Rusya bilmektedir ki böyle bir gelişme hem Kuzey Kafkasya'da da çözümlenin tetikleyici unsuru olacak, hem de Rusya'yı kuzey yarımadasına hapsedecektir. Diğer yandan Rusya, ekonomik olarak Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının kendisinin by-pass edilerek ağırlıklı olarak Türkiye üzerinden Batı'ya nakledilmesine de rıza göstermeyecektir. Bununla birlikte kaynakların çoğunun kendi kontrolünde olması kaydıyla doğalgazın Türkiye üzerinden Batı'ya sınırlı oranda nakledilmesine yönelik alternatif geçiş güzergâhları için ciddi mücadele içerisine de girmeyecektir.

Gürcistan Hazar enerji kaynaklarının RF'yi "by-pass" eden güzergâhlardan ulaştırılması açısından kilit önemdedir.⁸⁴ Bu nedenle Transkafkasya'da en zengin enerji kaynakları Azerbaycan'da olmasına rağmen Rusya için en kritik ülke Gürcistan'dır. Rusya'nın Gürcistan üzerinde etkisi olduğu veya en azından Batı bloğuna dâhil olmadığı sürece kendisi açısından Transkafkasya'da güvenlik sağlanmış demektir. Ancak Gürcistan'ın kaybı pandoranın kutusunun açılmasına, hemen ardından Azerbaycan'ın ve sonraki aşamada Ermenistan'ın da Batı bloğuna kaymasına yol açacaktır. Bu nedenle azınlık çatışmalarına ve siyasi çalkantılara uzun dönemde en açık ülke Gürcistan olacaktır. Gürcistan Rusya karşıtı politika

⁸² Selvi, *a.g.m.*, s.1.

⁸³ Dov Lynch, "A Regional Insecurity Dynamic, The South Caucasus: A Challenge for the EU", *Chaillot Papers*, No:65, Paris 2003, s.9.

⁸⁴ Hasan Kanpolat, "Türkiye Kafkasya'ya Demir Ağlarla Bağlanacak mı?", *Stratejik Analiz*, No: 65, (Eylül), Ankara 2005, s.55.

izlemediği sürece huzursuzluklar su üstüne çıkmayacak, ancak Gürcistan'ın Batı'ya yönelik her ciddi yaklaşımda bunlar canlanacak ve sadece Gürcistan'ı değil tüm bölgenin istikrarını ciddi manada tehdit edecektir.

Rusya açısından bölgedeki mevcut durum arzu edilen en iyi ikinci durumdur. Birinci durum bölgenin tümüyle Rusya'nın kontrolünde bir istikrar adası olmasıdır. Ancak bu durum hem ülkelerin birbiriyle çelişen tarihi hedefleri, hem de geçmişten gelen Rusya fobisi nedeniyle hiçbir koşulda olamayacağından Rusya bu en iyi ikinci durumu sürdürmek zorundadır. Buna göre bölgede kendisinin kontrol edebileceği düzeyde istikrarsızlık ortamı ve çatışma riskleri bulunmalı, böylece hakem sıfatıyla Rusya bölge üzerindeki tehditkâr otoritesini Batı'yı uzak tutarak sağlamalıdır. Kısa ve orta vadede bölgenin barış ve güvenliği adına yapılacaklar sınırlıdır. Bu dönemde Rusya gerçeğini göz ardı ederek hareket etmek kimseye yarar getirmeyecektir.

Uzun vadede bölgenin istikrar ve güvenliğinin en etkin şekilde, bölge ülkelerinin AB üyeliğine ve NATO'nun koruma şemsiyesinin altına alınması ile sağlanacağı kuşkusuzdur. Ancak bu hedef için Rusya'ya rağmen bugünden girişimde bulunmanın bölgeyi tümüyle karmaşa ve istikrarsızlığa iteceği de açıktır. O halde odaklanılması gereken, uzun vadedeki hedeflerden ziyade mevcut durumda istikrarı koruyarak bölgenin refahını arttırmaya yönelik kısa ve orta vade politikalar olmasıdır. Kısa ve orta politikalarının başarılı olması halinde sonuçlarının uzun vadedeki hedeflere ulaşılmasına etki edeceği de unutulmamalıdır.

Kısa ve orta vadede en çok sorumluluk Türkiye'ye düşmektedir. Bu iki dönemde özellikle NATO'nun bölgeye yönelik girişimleri en fazla bölge ülkelerinin ve Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğuracaktır.

Yine ABD'nin bölgede Rusya'yı dışlamak ve Türkiye'yi tümüyle kendi politikaları paralelinde kullanma girişimleri Türk-Rus ilişkilerinin sürekli çatışma potansiyeli barındırmasına, Transkafkasya'da karışık olan durumun daha da istikrarsızlaşması gibi sorunlara yol açabilecektir.⁸⁵ Kırım bu konuda örnektir. Rusya ile Batı arasında bir nevi rekabet ve mücadele alanına dönen Ukrayna'da, Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Batı'yı dışlayarak Rusya'ya yakın politika izlemesi gerek toplum gerekse siyasi yöneticiler katında tepkiyle karşılanmıştı. Bunun neticesi olarak ülkede sokak hareketleri baş göstermiş ve bu olayların da etkisiyle Ukrayna Yüksek Meclisi Şubat 2014'de Yanukoviç'i cumhurbaşkanlığı görevinden azletmişti. Yanukoviç'in bu şekilde görevden uzaklaştırılması Rusya tarafından yakın çevresine ve çıkarlarına karşı bir girişim olarak nitelendirildi. Böylece Rusya, bölgede çoğunluğu oluşturan Rusları gerekçe göstererek 27 Şubat 2014'de Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Kırım'ı işgal etti. 16 Mart 2014'de Rus birliklerinin denetiminde, hiçbir hukuksal dayanağı olmadan, Tatarlar ve Ukraynalıların boykotu altında bölgede gerçekleştirilen referandumda da Rusya'ya bağlanma yönünde karar çıktı. Rusya 17 Mart 2014'de söz konusu kararı

⁸⁵ V.G. Yegerov, *Rusya Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, Ed. G.Kazgan, N.Ulçenko, İstanbul 2003, s.165.

tanılarak Kırım'ı ilhak ettiğini duyurdu.⁸⁶

Bu bakımdan Ukrayna'dakine benzer Batı politikaları Rusya'yı bölgeye yönelik daha müdahaleci politikalara yönelterek bölge güvenliğini tehlikeye atacaktır. Yine bu dönemde ABD ve AB'nin bölgeyle doğrudan siyasi ilişkileri geliştirmesi yerine Batılı şirketler aracılığıyla bölgede faaliyet göstermesi uygun olacaktır. Dolayısıyla kısa ve orta vadede bölgeye yönelik en aktif hareket edebilecek ülke Türkiye olacaktır. Türkiye'nin optimal politikaları mevcut koşullar dahilinde kısa ve orta vadede bölgede istikrarının korunmasını ve uzun vadede barış ve güvenliği sağlayacaktır. Bu durumdan bölge ülkeleri kadar Türkiye de gelecekte büyük kazançla çıkacaktır. Türkiye'nin optimal politikalar uygulamasının ön koşulları; öncelikle günümüzde Rusya ile liderler seviyesinde oluşturulan işbirliği yaklaşımını zamanla kurumsallaştırarak geliştirmektir. Bunun için Türkiye mutlaka Batı bloğunda varlığını sürdürmeli, ancak her koşulda Batı'nın menfaatlerini gözetken tek yönlü politikalarından uzak durmalıdır. Batı bloğunda yer alması Türkiye'nin, kendi milli menfaatlerini ve Transkafkasya'nın gelecekteki çıkarlarını gözetken çok yönlü politikalar uygulaması için bir engel değildir. Bu bilinçle yarım asırdan fazla devam eden ABD ile stratejik ortaklığın yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır. Fakat bu değerlendirmeyi yaparken güncel sorunları ve gerginlikleri dikkate alarak aşırı tepki vermekten kaçınılmalıdır. Türkiye Batı bloğu içerisinde eşit koşullarda hareket etme mücadelesinden vazgeçmemeli, elbette teslimiyetçi tutum da sergilememelidir. Rusya karşısında güvenilir, itibarlı ve güvenli bir ilişki için bu yaklaşım şarttır. Yine Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini alternatif politika arayışı kap-samından çıkararak sürekli gelişen tarzda ve karşılıklı güven sağlayarak yürütmeye özen göstermesi gerekmektedir.

Bu iki temel yaklaşım Türkiye'nin bölge ve bölge ülkeleri ile daha kapsamlı etkileşimine imkân sağlayacak, Rusya'nın bölgede sadece kuşkularına dayalı önleyici tutum sergilemesinin önüne geçilecektir. Rusya ile karşılıklı güven ortamı oluşturulduğu oranda kısa ve orta vadede Türkiye'nin bölgeye yönelik olarak sabırlı ve ihtiyatlı davranarak bölge ülkelerinde demokrasi bilincini artırmaya çalışması ve sosyal refah seviyesini yükseltmeyi sağlayacak enerji ve yatırım projelerini yönlendirmesi en akılcı adım olacaktır.

Demokrasi bilinci; eğitim seviyesinin kalitesi, sosyal ve kültürel hayatın zenginliği ve artan kurumsal etkileşimlerle mümkündür. Bölgede demokrasi bilincinin gelişmesi, uzun vadede bölgenin istikrarını bozacak dışarıdan manipülasyonların ve her siyasi krizin çatışmaya dönüşmesinin önlenmesi bakımından önemlidir. Türkiye bölge ülkeleri için bu konuda örnek ve model oluşturmalıdır.

Bölgenin sosyal refahını yükseltecek yatırımlar için hayata geçirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı projeleri ile karşılıklı yatırımlar örnek uygulamalardır. Karşılıklı yatırımların artırılması ve benzer enerji, nakil projelerine yatırımcı olarak belirli oranda Rus devlet şirketlerinin de dâhil

⁸⁶ Murat Saraçlı, "Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası'nda Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 45, Bahar 2015, s. 71.

edilerek yürütülmesi tüm taraflar için ekonomik kazanç sağlayacaktır. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin sağlayacakları ekonomik kazanç sonrası refah seviyesinin yükselmesi uzun vadede Ermenistan'ı halen izlemekte olduğu bölge istikrarını tehlikeye sokan saldırgan ve uzlaşmaz politikalarından vazgeçmeye ve bölgenin nimetlerinden yararlanma yoluna gitmesine yol açacaktır. Bölgede sürdürülebilir kalkınma sağlandığı takdirde Rusya'ya rağmen Ermenistan'ın yanlış politikalarında ısrarcı olması mümkün olmayacaktır.

Bu gelişmeler sonunda uzun vadede Transkafkasya'da barış ve güvenlik kendiliğinden tesis edilmiş olacaktır. Üstelik bu durumdan Rusya da ekonomik olarak büyük yarar sağlayacağından ve bölgedeki istikrarın kendi güvenliği için doğrudan tehdit oluşturmadığını gördüğünden siyasi manipülasyonlarla bölgeye müdahale etme zorunluluğunu hissetmeyecektir. Bu yönde girişimleri olsa dahi etkisi geçmişte olduğu gibi yıkıcı ve geniş çaplı olmayacaktır. Tüm bu gelişmeler sonunda bölge ülkelerinin NATO'nun koruma kalkanına alınması ve AB ile ilişkilerini geliştirmeleri daha kolay gerçekleşecektir.

Türkiye bu süreçte politika belirlerken öncelikle Rusya'yı; bölgenin kalkınmasının ve istikrara kavuşmasının tehdit oluşturmadan kendisi için yeni fırsatlar ortaya çıkaracağına, bölge ülkelerini de; işbirliği içinde refahın artmasının mevcut birçok sorunun çözümünü kolaylaştıracağına inandırması ve ikna etmesi gerekmektedir. Tarihsel birikimi, bölgesel etkinliği, mevcut kapasitesi, stratejik konumu ve tüm taraflarla ilişkileri dikkate alındığında Türkiye bu yönde politikaları belirleyip uygulama yeteneğine sahiptir.

KAYNAKLAR

AĞACAN, Kamil, "Değişim Zamanı: Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası", *Stratejik Analiz*, C: VI, No: 61, Mayıs, ASAM Yayınları, Ankara 2005.

AĞACAN, Kamil, "Ermenistan-Gürcistan ilişkileri", *Ermeni Araştırmaları*, S: 19, Sonbahar, Ankara 2005.

ALNIAK, M.Oktay-ÇELİK, Turan Aylın-YILMAZ, Bolat Pelin, "Türkiye-Rusya Federasyonu Uzun Süreli İyi İlişkilerin Yararları", *II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

ASLANLI, Araz, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, Azerbaycan Özel, Cilt 7, S: 1, İlkbahar, Ankara 2001.

ASLANLI, Araz-HASANOV, İlham, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Enerji İlişkileri ve Bölgesel İstikrara Etkisi", *V.Karadeniz Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, EkoAvrasya Yayınları, Ankara 2014.

AYDIN, Mustafa, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament" Center for Strategic Research (SAM) (Çevrimiçi)

https://www.researchgate.net/publication/320623468_New_Geopolitics_of_Central_Asia_and_the_Caucasus_Causes_of_Instability_and_Predicament (Erişim: 27 Şubat 2018)

BAYATLI, Tamam, "Tankers Finally Leave Ceyhan Port for World Markets", *Azerbaijan International*, Sonbahar, Bakü 2006.

BOONSTRA, Jos-MELVİN, Neil, "Challenging the South Caucasus Security Deficit", Fride, Madrid 2011.

CAŞIN, Mesut Hakkı, *Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006.

CAFERSOY, Nazım, *Enerji Diplomasisi: Rus Dış Politikasında Stratejik Araç Değişimi*, TÜRKSAM, Ankara 2006.

CEVDET PAŞA, *Tezâkir 1-12*, Neşr. Cavit Baysun, TTK Yayınları, Ankara 1991.

ÇELEBİOĞLU, Tuğba, *1990 Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

ÇELİK, Esmâ Torun, "Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler", *II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

ÇELİKPALA, Mitat, "İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa:1990'dan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, TTK, Ankara 2008.

DEVLET, Nadir, "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye Etkileri", *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

DUGIN, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği; Avrasyacı Yaklaşım*, (Çev. Vügar İmanov), Küre Yayınları, İstanbul 2003.

EFEĞİL, Ertan, "Türk-Rus ilişkileri: Bölgesel işbirliği veya Stratejik Kazanç", *21. Yüzyılın Eşğinde Türk Dış Politikası*, Ed: İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

FREEDMAN, Robert O., "Russian Policy Toward the Middle East Under Putin: The Impact of 9/11 and The War in Iraq", *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, C:II, Sayı: 2, Yaz, Yalova 2003.

GIRAGOSIAN, Richard, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", *Contrast And Solutions In The Caucasus*, Ed: Ole Hoiris-Sefa Martin Yürikel, Aarhus University Press, Aarhus 1998.

GRIGORİANTZ, Alexandre, *Kafkasya Halkları (Tarihi ve Etnografik Bir Sentez) (Çerkezler, Abhazlar, Svanlar, Osetler, Çeçenler, İnguşlar, Gürcüler, Dağistanlılar)*, Çev.: Doğan Yurdakul, Yeni Binyıl Yayınları, İstanbul 1999.

GÜRSEL, Serap, "Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları", *II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

GÜRSES, Emin, "Kafkasya'da Uluslararası Rekabet", *Avrasya Dosyası*, C: 7, S: 1, Ankara 2001.

HATİPOĞLU, Esra, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye - Rusya ilişkilerinin Geleceği", *Stratejik Öngörü*, No:4, TASAM Yayınları, İstanbul 2005.

HILL, Fiona, "Russian Foreign Policy and Conflict in the Caucasus", *The Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies Graduate Training and Research Program on the Contemporary Caucasus*, C: I, No: 5, Summer, California 2005.

IVANOV, Yu., "Russia's National Security Problems in Transcaucasia and the Era of Globalization", *Military Thought*, Vol: 14, No: 2, Moskova 2005.

İSMAILZADE, Fariz, "Threats and Protection of the Energy Infrastructure in Azerbaijan", *Cornell Caspian Consulting*, Columbia 2004.

JONSON, Lena, "The New Geopolitical Situation in the Caspian Region" , *The Security of The Caspian Sea Region*, Ed: Gennady Chufirin, New York, Oxford University Press, New York 2001.

KANPOLAT, Hasan, "Türkiye Kafkasya'ya Demir Ağlarla Bağlanacak mı? ", *Stratejik Analiz*, No: 65, Eylül, ASAM Yayınları, Ankara 2005.

KARABAYRAM, Fırat, *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*, IQ Kültür Sanat

Yayıncılık, İstanbul 2011.

KARA, Sinem, "Rusya Enerji Politikasını Sağlamlaştırıyor", *Cumhuriyet Strateji*, S: 111, 14 Ağustos 2006.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, TTK Yayınları, Ankara 1993.

KIYAT, Atilla, "Türkiye'nin Dış Politika Alternatifleri ve Avrupa Birliği", *Küreselleşme Ekseninde Türkiye İçin Stratejik Öngörüler*, Ed. Bilal Karabulut, Alfa Yayınları, İstanbul 2003.

KÖK, Havva, "Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkileri ve Hazar Petrolleri Konusu", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK Yayınları, Ankara 1999. (Çevrimiçi)

http://saltresearch.org/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=salt&docId=aleph_salt00002942 (Erişim: 27 Şubat 2018)

KULİYEV, Hasan, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", *Avrasya Dosyası*, C: III, S: 4, Kış 1996.

LARRABEE, F. Stephen-LESSER, Ian O., *Türk Dış Politikası*, Çev. Mustafa Yıldırım, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2004.

LYNCH, Dov, "A Regional Insecurity Dynamic, The South Caucasus: A Challenge for the EU", *Chaillot Papers*, No: 65, Aralık, Paris 2003.

MACDOUGAL, Jim, "Russian Policy in the Transcaucasian "New Abroad" The Case of Azerbaijan", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Vol:5, No:1, Washington 1997. (Çevrimiçi) www.demokratizatsiya.org/Demyuzde20Archives/DEMyuzde2005-01yuzde20macdougall.pdf. (Erişim: 14 Şubat 2006)

MAIN, Steven J.-SHERR, James-SMITH Mark A; "The Pattern of Russian Policy in The Caucasus & Central Asia", *Conflict Studies Research Centre*, December 2003 (Çevrimiçi) <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/0Byuzde20101> (16 Ocak 2006)

OGAN, Sinan, "Putin'in Ardından", *Stratejik Analiz*, ASAM Yayınları, C: V, No: 57, Ankara 2005.

PAMİR, Necdet, "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", *21.yüzyılda Türk Dış Politikası*, B: 2, Ed. İdris Bal, Nobel Yayınları, Ankara 2004.

PEROVIC, Jeronim, "From Disengagement to Active Economic Competition: Russia's Return to the South Caucasus and Central Asia", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, Winter 2005.

REHA, Yılmaz, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem", *Bilge Strateji*, C:2, S: 2, Bahar 2010.

RUBRUK, Wilhelm Von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

SANDIKLI, Atilla, "Kafkas Jeopolitiği ve Türkiye'nin Kafkasya Politikası", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

SAPMAZ, Ahmet, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2008.

SARAÇLI, Murat, "Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası'nda Dış Rusların Yeri ve Kırım Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 45, Bahar 2015.

SELVİ, Haluk, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2010.

SEZER, Duygu Bazoğlu, "Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling

Geopolitical Competition With Economic Partnership", Turkish Studies, Frank.Cass, C: I, No: 1, Spring, London 2000.

SHAFFER, Brenda, "Security in the South Caucasus", NATO Parliamentary Assembly Seminar, 25 November 2004. (Çevrimiçi) http://bcsia.ksg.harvard.edu/publication.cfm?ctype=resentation&item_id=84 (Erişim: 12 Şubat 2006)

SMITH, M.A., "Geopolitical Challenges to Moskow in the Transcaucasus", *Conflict Studies Research Center*, September, Cambridge 1999.

ŞEN, Cihangir Gürkan, "Türk-Rus Ekonomik ilişkileri: Mevcut Durum, Sorunlar ve Perspektifler", *Stradigma*, No:7, Ağustos 2003, (çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_01.html (15 Mayıs 2005)

TANRISEVER, Oktay F., "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", *Türkiye'nin Komşuları*, M.Türkeş-İ.Uzgel (Ed.), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2002.

TAVKUL, Ufuk, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul 2002.

TELLAL, Erel, "Sovyetlerle ilişkiler", *Türk Dış Politikası*, C: 11, B: 10, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

TUNCER, İdil, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", *En Uzun On Yıl*, Ed. G.Özcan-Ş.Kut, Büke Yayıncılık, İstanbul 2000.

TURAN, İlter, "Ukraine, Russia and Turkey: Rivalry or co-operation?", *Insight Turkey*, C. II, No: 2, April-June 2000.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, "Yumuşak Güç Kuramı Bağlamında Türkiye'nin Güney Kafkasya Stratejisi", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

YEGEROV, V.G., *Rusya Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, Ed. G.Kazgan-N.Ulçenko, İÜ Bilgi Yayınları, İstanbul 2003.

YENİÇERİ, Özcan, *Türkiye-Rusya İlişkileri ve ABD* (Çevrimiçi) (Erişim: 10 Ocak 2018) <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-rusya-iliskileri-ve-abd-40058yy.htm>

YILDIRIM, Habip, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", *SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2007.

YORKAN, Arzu, "Rusya-Ukrayna Çıkmazı ve Enerji Güvenliği: AB ve Türkiye Olası Bir Gaz Krizine Karşı Ne Kadar Hazır?", *BİLGESAM*, 4 Eylül 2014. <http://www.bilgesam.org/incele/1771-rusya-ukrayna-cikmazi-ve-enerji-guvenligi-ab-ve-turkiye-olasi-bir-gaz-krizine-karsi-ne-kadar-hazir-/#.VSAlmPmsUzk> (12 Temmuz 2018)

YÜCE, Çağrı Kürşat, *Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/2633048/Nicolas-Sarkozy-defends-Georgia-peace-deal.html> (Erişim:27 Ağustos 2008)

<http://www.tanap.com/kurumsal/anlasmalarimiz/> (Erişim:26 Şubat 2018)

<http://www.guardian.co.uk/world/2008/aug/16/georgia.russia2> (Erişim:16 Ağustos 2008)

<http://qha.com.ua/tr/siyaset/turkiye-disisleri-nden-kirim-in-igaline-iliskin-aciklama/167749/> (Erişim: 01 Haziran 2018).